

Надежда Костова
Институт за български език – БАН, София

ЛЕКСИКОГРАФСКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ГЛАГОЛНИТЕ НЕОЛОГИЗМИ

Abstract: The article deals with verb neologisms in Bulgarian language. Observations were made on the lexical semantics of new verbs. Study finds that most of the new verbs are semantically motivated of new nouns – loanwords or formed with complex suffixes. New verbs are presented by descriptive, structural or synonymous definitions in dictionaries of neologisms.

Keywords: neologisms, verbs, Bulgarian language

Глаголните неологизми са малка част от неологизмите в българския език – под 10% от неологизмите, включени в неологичните речници (Благоева 2008; Костова 2012). Този факт е свързан, от една страна, с това, че при неологизмите водеща е номинацията, назоваването на новите денотати, а от друга страна, с възможността новите действия и процеси да се назовават със съществителни имена.

Целта на настоящото изследване е да анализираме лексикалната семантика на глаголните неологизми, тяхната словообразователна и семантична мотивация, системните отношения между тях (синонимия, антонимия), за да достигнем до принципите на лексикографското им представяне в неологичните речници. Наблюденията си основаваме на „Речник на новите думи и значения в българския език“ от 2001 г. и „Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)“ от 2010 г., изработени в Института за български език на БАН от авторски колектив в състав Емилия Пернишка, Диана Благоева и Сия Колковска.

При работа с неологичните речници прави впечатление наличието на глаголи и съществителни и прилагателни имена от едно и също словообразователно гнездо. Много малко нови глаголи не се включват в словообразователно гнездо, напр. *пействам, сейввам*. Това са заети глаголи, морфологично адаптирани в българския език. Те се представят чрез описателни дефиниции.

Формирането на словообразователно гнездо е една от основните предпоставки за интегрирането на неологизмите в езиковата система (вж. Благоева, Колковска 2013). Наблюденията ни показват, че глаголните неологизми обикновено се включват в словообразователни гнезда на заети съществителни имена с конкретно значение:

спам, спамов, спамър, спамърски, спамаджия, спамаджийски, спамвам/спамна, спамя;

блог, блогов, блогвам/блогна, бложа, блогувам, блогирам, блогинг, блогър, блогърка, блогърски, блогърство, блогърствам;

бонус, бонусен, бонусирам, бонусиране.

Логично е да се допусне, че глаголните неологизми от подобни на разгледаните словообразователни гнезда са словообразователно и семантично мотивирани от субстантивните заемки. „Ако съществува навлязла в езика по-рано или едновременно със съответния глагол субстантивна заемка, с която е възможно да се установи мотивационна връзка, се приема, че глаголят е произведен от тази субстантивна единица“ (Благоева 2008: 89). Затова глаголите се представят в неологичните речници чрез описателни дефиниции, които съдържат заетите съществителни имена:

спамвам Разпращам спам; спамя.

блогвам Публикувам информация в блог; блогирам, блогувам, бложа.

бонусирам Давам бонус.

Заемката може да е съществително име, което изразява действие. Тези заемки обикновено се тълкуват с домашни имена за действия, обикновено със суфикс *-не*, напр.:

даунлоуд Записване на програми и файлове от интернет върху твърдия диск на компютъра.

рестарт Привеждане в изходно състояние и повторно стартиране на компютърна система, програмата и под.

одит Проверка на стопанско-финансовата дейност на предприятие, учреждение или на материално и финансово отговорно лице от страна на специален независим орган или експерт; ревизия.

рекет Изнудване на някого за получаване на пари или облаги чрез заплаха и насилие.

Съответните глаголи се тълкуват чрез субстантивните заемки, като се използва структурна дефиниция:

даунлоудвам Извършвам даунлоуд.

рестартирам Извършвам рестарт.

одитирам Извършвам одит; ревизирам.

рекетирам Извършвам рекет.

Подобни словообразователни и семантични отношения са характерни за неологизмите от компютърната област: *ъплоуд – ъплоудвам, ъпгрейд – ъпгрейдвам, ъндейт – ъндейтвам, овърклок – овърклоквам, зуум – зуумвам, пинг – пингвам, краш – крашвам, клик – кликам, кликвам, хак – хаквам, бекъп – бекъпвам, лог, логин – логвам се* и др. Обикновено заетите от английски имена за действия се представят в неологичните речници с описателна дефиниция. Има и случаи с описателни дефиниции и при съществителното, и при глагола (*зуум* и *зуумвам, краш* и *крашвам*), когато неологизмите имат почти еднаква честота на употреба.

Голяма група нови глаголи са представени със същата структурна дефиниция, като са отнесени към имена за действия със суфикс *-не*:

банкирам Извършвам банкиране.

концесионирам Извършвам концесиониране.

криптирам Извършвам криптиране.

лизинговам Извършвам лизинговане.

листвам Извършвам листване.

Традиционно в граматиките се приема, че имената с глаголна основа и суфикс *-не* са отглаголни съществителни имена. Тъй като се образуват от всички несвършени глаголи, те или не се включват в тълковните речници, или се представят със структурна дефиниция „Отглаголно съществително от (глагола)“. Тук виждаме точно обратното – глаголът се дефинира със съществителното със суфикс *-не*. Основанията за това лексикографско решение ще разгледаме по-подробно.

При създаването на неологичните речници наред с традиционните лексикографски подходи е използван и корпусният подход. Словниците на речниците са базирани на статистически данни и разкриват процеса на поява на глаголните неологизми. В неологичния речник от 2001 г. е представен по-ранен период, в който част от глаголните неологизми още не са възникнали или не са се утвърдили в българския език. За този период е характерно използването на лексикален или семантичен неологизъм – термин, който е съществително име (напр. *лизинг*, *маршрут*), както и неговите деривати – прилагателни и съществителни имена (*лизингов*, *лизинговане*, *маршрутизация*, *маршрутизиране*, *маршрутизатор*). В неологичния речник от 2010 г. вече виждаме глаголните неологизми, които липсват в по-ранния период (*лизинговам*, *маршрутизирам*). Откриваме и други примери за по-ранна поява и утвърждаване на имена със суфикс *-не* от съответните глаголи (*банкиране*, *рейтингуване*, *микрокредитиране*, *автобронзиране*), както и на други абстрактни имена със суфикси *-не*, *-ция*, *-изъм* (*глобализация*, *глобализъм*, *глобализиране*, *натовизация*, *натовизиране*, *евроизация*, *реприватизация*, *рекомунизация*).

Глагол може да не се появи или да не се утвърди – в неологичните речници са включени *акционирание*, *анклавизиране*, *анклавизация*, *сексуализиране*, *сексуализация*, *симетризиране*, *брокериране*, *интернетизация*, *ромизация*, *виктимизация*, *пазаризация*, *дезурбанизация*, *кадровизация*, *синдикализация*, *планетаризация*, *фигурализация*, а липсват съответните глаголи (макар че в интернет вече има употреби и на глаголите).

Наличието на отглаголни съществителни без съответстващ им изходен глагол в българския език е отбелязано отдавна в редица изследвания (вж. Георгиева 1977; Калдиева-Захариева 1982; Балтова 1986; Колковска 1993 – 1994; Костова 2013). То се обяснява с терминологичния характер на съществителните имена. „Под влияние на честата употреба на съществителното-термин може да влезе в употреба, т.е. да се появи в лексикалната система и съответният глагол“ (Калдиева-Захариева 1982: 50).

Освен че се появяват по-рано, именните неологизми често имат по-висока фреквентност от глаголните, както показват корпусните данни. Напр. *банкиране* се използва много повече от *банкирам*. Многобройните употреби на съществителното са свързани с терминологичните словосъчетания *интер-*

нет банкиране, електронно банкиране, инвестиционно банкиране, частно банкиране, корпоративно банкиране, онлайн банкиране и др. С по-висока фреквентност от съответните глаголи са *концесиониране*, *конвертиране* и др.

Разбира се, някои от новите глаголи имат по-голяма фреквентност от отглаголните съществителни, напр. *лобирам*, *рекетирам*, *принтирам*, *номинирам*. В тези случаи отглаголното съществително е включено в речниковата статия на глагола като негов дериват, съгласно азбучно-гнездовия принцип в лексикографията.

Отглаголните съществителни със суфикс *-не* са подходящи за термини, тъй като назовават действието, без да го отнасят към определен вършител и време на извършване, с което се постига абстрактност на изложението, характерна за научния текст.

Най-често като термини се използват именните неологизми със суфикс *-ция*. Те са в конкуренция с именните неологизми със суфикс *-не*, но са с по-висока честота на употреба от тях, както и от съответните глаголи. При наличие на неологизъм със суфикс *-ция* глаголът се тълкува чрез него, отново със структурна дефиниция:

приватизирам Извършвам приватизация; раздържавявам.

кирилизирам Извършвам кирилизация.

дебюрократизирам Извършвам, осъществявам дебюрократизация.

рекомунизирам Извършвам рекомунизация.

маршрутизирам Извършвам маршрутизация; рутираам.

След като се появяват по-рано в езика и имат повече употреби от глаголите, логично е да се приеме, че имената за действия са образувани със сложни суфикси *-изация*, *-изиране*, *-иране*, *-оване*, *-уване* и др. (вж. Колковска 1993 – 1994) от съществителни или прилагателни имена. Именно тези имена за действия мотивират появата на новите глаголи и се използват при тяхното дефиниране.

Когато имената за действия са образувани от прилагателни имена, се наблюдава двойна мотивираност на глаголите – и от прилагателни, и от съществителни имена (Благоева 2008: 87). Това е експлицирано при лексикографското представяне на значенията на глагола *глобализирам се*:

глобализирам се 1. Претърпявам глобализация. 2. Придобивам глобален характер.

За прилагателните имена е характерно това, че формират терминологични съчетания като *дигитална фоторамка*, *цифрова телевизия*, *електронна поща*, *електронен подпис*, *виртуална реалност* и др., както и термини, образувани със сложния суфикс *-изация*, чрез които се дефинират на глаголите:

дигитализирам Подлагам на дигитализация; цифровизирам.

електронизирам Извършвам електронизация.

Още един вид имена за действия са словообразователно и семантично свързани с новите глаголи – заемки от английски, завършващи на *-инг*. Чрез тези заемки се дефинират новите глаголи:

хеджирам Извършвам хеджинг.

аутсорсвам Извършвам аутсорсинг.

брандирам Извършвам брендинг.

ребрандирам Извършвам ребрендинг.

Заемките на *-инг* мотивират появата на нови глаголи и отглаголни съществителни имена. Данните за фреквентността сочат, че *мониторинг*, *хостинг*, *аутсорсинг* са често използвани термини, както и *банкиране*, *хеджиране*, а многобройните употреби на глагола *спонсорирам* и отглаголното име *спонсориране* правят абсолютно ненужна чуждицата *спонсоринг*.

Заемките на *-инг* са в конкуренция с имената със суфикс *-не* и това е отразено при лексикографското им представяне в неологичните речници по няколко начина: 1) след описателната дефиниция на заемката като неин синоним е посочено името със суфикс *-не*; 2) описателната дефиниция започва с име със суфикс *-не*; 3) заемката се тълкува със синонимна дефиниция и се отправя към имена със суфикс *-не* и др., когато е неприемлива и нейната употреба е нежелателна, например:

банкинг Банкиране.

шопинг Пазаруване, пазар.

трейнинг Подготовка, обучение.

туринг Пътуване, екскурзия.

От направеното проучване става ясно, че глаголните неологизми се тълкуват чрез именни неологизми, най-вече чрез имена за действия. Най-често с описателна дефиниция се представят неологизмите със суфикс *-ция* (*кирилизация*, *електронизация*, *приватизация*, *глобализация* и др.), а също и неологизми със суфикс *-не* (*банкиране*, *концесиониране*, *лизинговане*, *листване*, *криптиране* и др.) и неологизми, завършващи на *-инг* (*аутсорсинг*, *брендинг* и др.). Глаголните неологизми се отправят към тях (за целта в неологичните речници се използва знакът ↑), като се използва структурна дефиниция „Извършвам (име за действие)“, или се отправят към терминологични съчетания (*джиткам към компютърни игри*, *бананизирам се – бананова република*, *сателитизирам – сателитна държава*).

Малко нови глаголи са представени с описателни дефиниции (*лобирам*, *логвам се*, *зуумвам*, *пействам*, *крашвам*, *хаквам*, *модерирам*, *инициирам*, *институционализирам*, *ламинирам*, *модерирам*, *офшоризирам*, *револвирам*, *спонсорирам*, *транзитирам* и др.). Срещат се и случаи, когато и съществителното със суфикс *-ция*, и глаголът имат описателни дефиниции, които са еднакви по същество, но се различават формално (*визуализирам*, *виртуализирам*, *ексфолирам*, *мафиотизирам*, *гетоизирам се*, *натовизирам се*).

Освен с описателна или структурна дефиниция новите глаголи се представят в неологичните речници и чрез синонимна дефиниция. Често лексикални глаголните неологизми се отправят към семантични глаголните неологизми; към глаголи, които се приемат за техни семантични съответствия; към

други лексикални глаголни неологизми, които са по-често срещани или се препоръчва тяхната употреба:

атачвам Прикачвам.

сейввам Записвам.

ъпдейтвам Осъвременявам, актуализирам.

раздържавявам Приватизирам.

блогирам Блогвам; блогувам, бложа.

принтвам Принтирам; разпечатвам, изпринтвам, принтя.

рутирам Маршрутизирам.

При дефинирането на глаголните неологизми в неологичните речници се отбелязва синонимията и антонимията, независимо дали дефиницията е описателна, структурна или синонимна:

цъкам Кликвам; кликам, цъквам, щракам.

разкомпресирам Декомпресирам. *Ант.* компресирам.

листвам Извършвам листване. *Ант.* делиствам.

даунлоудвам Извършвам даунлоуд; свалям, изтеглям, източвам, точа, тегля. *Ант.* ъплоудвам, качвам.

Последователното посочване на синонимни и антонимни отношения в неологичните речници очертава мястото на неологизмите в лексикалната система на езика. Тези семантични отношения са показатели за интегрирането на неологизмите в езика, наред със словообразователните им връзки (вж. Благоева, Колковска 2013).

В заключение може да обобщим, че лексикографското представяне на глаголните неологизми в неологичните речници отразява словообразователните и семантичните връзки между глаголните и именните неологизми, а също и между лексикалните и семантичните глаголни неологизми. По-честата употреба на именните неологизми в сравнение с тази на глаголните неологизми, както и фактът, че именните неологизми представляват термини в различни области, дават основание за дефиниране на глаголните неологизми чрез предметни имена и чрез имена за действия (заети или образувани със сложни суфикси). По-голямата фреквентност и/или приемливост на някои глаголни неологизми довеждат до използването им като синонимни дефиниции при други глаголни неологизми.

В неологичните речници е избран най-подходящият начин за представяне на глаголните неологизми, като използването на корпусния подход и на данни за фреквентността на лексемите осигуряват обективно отразяване на тяхното място в лексикалната система.

ЛИТЕРАТУРА

Балтова 1986: Балтова, Ю. За някои явления и тенденции в изграждането на лексикалната система на съвременния български книжовен език. – В: *Въпроси на свър-*

менната българска лексикография и лексикология. София: Изд. на БАН, 1986, с. 74 – 80.

Благоева 2008: Благоева, Д. Нова глаголна лексика в българския език. – В: *В търсене на смисъла и инварианта*. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 2008, с. 79 – 90.

Благоева, Колковска 2013: Благоева, Д., Колковска, С. Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век. – В: *Българска лексикология и фразеология. Т. 1. Българска лексикология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов”, 2013, с. 215 – 394.

Георгиева 1977: Георгиева, Е. Състояние и проблеми на българската научно-техническа терминология. – *Български език*, 1977, № 4, с. 277 – 284.

Калдиева-Захаријева 1982: Калдиева-Захаријева, Ст. Към характеристиката на отглаголните съществителни със суфикс *-не* в съвременния български книжовен език. – *Български език*, 1982, № 1, с. 48 – 53; (продължение) *Български език*, 1982, № 2, с. 116 – 124.

Колковска 1993 – 1994: Колковска, С. Словообразуване на имена за действия от отименни глаголи (с оглед на терминологията). – *Български език*, 1993 – 1994, № 4, с. 378 – 380.

Костова 2012: Костова, Н. Наблюдения върху нови глаголи и отглаголни съществителни в българския език. – In: *Čeština v pohledu synchronním a diachronním*. Praha: Karolinum, 2012, s. 471 – 476.

Костова 2013: Костова, Н. Новите имена за действия в българския език и тяхното лексикографско представяне. – В: *Проблеми на неологията в славянските езици*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013, с. 77 – 108.